

Egy diktatúra végnapjai

Magyarország és a kommunista-nacionalista Románia diktatúrájának viszonya 1989 közepére a mélypontra süllyedt. Húsz éve ennek. Húsz éve már, hogy rettegve figyeltük a televízió és rádió híreit: úsznak-e hullák a Maroson a határ felől? Húsz éve, hogy a Romániában meghirdetett „falurombolási terv” – hivatalosan Terület- és Település-szisztematizálási Program – miatt nap nap után annak a lehetőségnek a rémképével feküdtünk és keltünk, hogy egyik napról a másikra buldózerekkel tüntetik el a föld színéről erdélyi, kalotaszegi, székelyföldi falvainkat, templomainkat. (Románia szerte 8000 települést érintett volna az elmeháborodott elképzelés.) Húsz éve, hogy fegyverek dörögtek és vér folyt a bánáti Temesvár, az erdélyi Kolozsvár és a regáti Bukarest utcáin. Húsz éve, hogy saját katonái végeztek a román nép történetének egyik legvéresebb kezű, leggonoszabb és egyben legkicsinyesebb diktátorával, Nicolae Ceausescuval és talán még nála is ijesztőbb párjával. Tőkés László, Temesvár ostromának egykori hőse így fogalmaz: *„Újkori történelmünk fontos eseménye mindaz, ami 1989-ben Romániában, Erdélyben, a Kárpát-medencében, a volt kommunista országokban végbement. Ennek szubjektív módon is fontos fejezete a temesvári eseménysorozat, mindaz, ami a temesvári gyülekezettel, velem személy szerint, a romániai magyarság vagy éppenséggel a családom életében történt.”*

1989-re a két állam között hidegháborús feszültség alakult ki, ami már-már „forró” háborúba csapott át: június végén olyan hírek jutottak el a magyar külügyminisztériumba, hogy Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyszentmiklós, Belényes, Lugos, Karánsebes körzetében *„a katonai egységeket magasabb készenléti fokba helyezték”,* a szaniszlói erdőbe pedig gyalogságot, tankokat, ágyúkat irányítottak. Egy nyári hírszerzői jelentés szerint *„a román hadvezetés ez év őszére tervbe vett egy Magyarország elleni katonai offenzívát.”* Katonai incidensre nem került sor, de a két ország határán előfordult román határsértés, sőt gyilkosság is a menekülőkre vadászó határőrök részéről. Az év második felében a korábbinál is nagyobb számban özönlöttek a „zöld határon” át erdélyi magyarok, németek (idővel románok is) Magyarország felé. (Nagy port vert fel egy szatmári kisfiú, Pécsi Norbert Artúr esete. Ő nem akart szökni, mindössze a Szamos töltésén kerékpározott.)

Az államközi kapcsolatok mellett az erdélyi magyarság kétségbe ejtő helyzete is foglalkoztatta a bukaresti magyar diplomatákat, a budapesti vezetést és a magyar közvéleményt is. Figyelemmel kísérték a magyar értelmiségiek zaklatását és a falurombolással kapcsolatos terveket és lépéseket. Július 19-én Szűts Pál bukaresti nagykövet jelentette, hogy Hargita megyében a megszüntetendő községek és az építendő új központok az alábbiak lesznek: Homoródalmás/Lövete, Oklánd/Homoródszentmárton, Székelyderzs/Kányád, Gyergyóholló/Gyergyótölgyes, Csíkpálfalva/Csíkszépvíz, Székelyandrásfalva/Újszékely vagy Székelyszenterzsébet. *„Ezeket az információkat csak szóban közölték az érintett szervekkel, tudásunk szerint mindössze a (Román) Nemzeti Bank megyei fiókjának küldtek leiratot az ügyben, amit a folyamatban lévő pénzügyi vonatkozások indokoltak.”*

Tőkés Lászlóra már a nyolcvanas évek közepén fölfigyeltek a kolozsvári és a bukaresti magyar diplomáciai képviselők, 1989 második felében azonban megsaporodtak a róla szóló jelentések. A „hallgatás falát” megbontó Tőkés már régóta vívta harcát a kollaboráns, részben ügynökökből álló református egyházkormányzattal. A hajszát Nagy Gyula kolozsvári püspök indította még 1983-ban, egy Ungvári nevű, magyar származású állambiztonsági alezredes biztatására. A cél az volt, hogy az akkoriban Désen kiválóan szolgáló, a korábbi lanyha egyházközösségi életet felpezsdítő segédlelkészt eltávolítsák a városból. A küzdelem következő nagy menete 1986-ban kezdődött, amikor Papp László nagyváradai püspök Tökést Temesvárra helyezte. A Securitate, a román biztonsági szolgálat ott is szorosán figyeltette minden lépését.

Volt is miért aggódniuk, mert a lelkész hatalmas energiával kezdett a temesvári református közösség életének megszervezésébe: tudatos gyülekezetépítés kezdődött, missziós szolgálat, családok rendszeres látogatása, elhanyagolt tevékenységek feltámasztása, a korábbi években „patkányfészekké vált” gyülekezeti helyiségek rendbetétele. Nem is nézte sokáig tétlenül a hatalom: 1989 márciusában közölték vele, hogy újra elmozdítják szolgálati helyéről. Az Egyházmegyei Fegyelmi Bizottság elnöksége április 1-én felfüggesztette az állásából, amit ő megfellebbezett. Hívei és a presbitérium kiállt mellette, ezért megtagadta, hogy elhagyja a gyülekezetét. Ezzel nyílt harc vette kezdetét közte és az egyházi (valamint az utóbbit támogató világi) hatóságokkal.

A budapesti külügyminisztériumba június 12-én érkezett be az első jelentés Tőkés áthelyezésének ügyéről, a közvélemény viszont csak július 24-én értesült a lelkész üldöztetéséről, amikor az MTV bemutatót egy interjút, melyet nyugati tévések titokban készítettek vele. Az interjút, melyet négy hónappal később a Panoráma című műsor mutatott be, még márciusban készítették kanadai dokumentumfilmek: Michel Clair és Rejean Roy. Ebből a filmből ismerhettük meg Tőkés kulcskifejezését: „Át kell törni a hallgatás falát.” Tőkés maga így emlékszik az esetre: „Az ünnep utáni és húsvét előtti viszonylagos csendben fellopakodtunk a temesvári templom karzatára, mely feltételezhetőleg a legkevésbé volt bemikrofonozva. Amúgy is arra számítottam, hogy hétköznap lévén a templom lehallgatása értelmetlen, tehát kellő biztonsággal tudunk ott televíziós felvételt készíteni. Ez egy olyan pillanat volt, amikor az embernek a torkában dobogott a szíve, ugyanis ilyen esetben a legnagyobb a tettenérés veszélye, hiszen a kamera előtt és nyílt szöveg elmondása közben meglephetik az embert (...) tudtuk, hogy a templomépülettel szemben lévő tömbből a lehető legszigorúbb megfigyelésünk folyik (...) éppen ezért volt ésszerű, hogy az épületen belül történjék a képfelvétel, minél kisebb feltűnést keltő mozgással.”

Az események ezt követően fölgyorsultak. A lelkészt augusztus 30-án berendelték a körzeti rendőrségre, ahol fölhívták figyelmét, hogy temesvári tartózkodási engedélye október folyamán lejár, így legkésőbb októberben mindenképpen el kell hagynia a várost. Ha ezt nem teszi, kitoloncoltatják. Természetesen az Erdélyi Magyar Hírügynökség is rendszeresen foglalkozott a lelkész ügyével. A jelentéseket kijuttatták a nagy nyugati hírközlő szervekhez, szerkesztőségekhez. Az 1989/86-os számú jelentésükben például ez olvasható: „Tőkés László, mint ismeretes, több esetben igen határozott hangnemben kritizálta a nemzetközi és a magyar nyomtatott sajtóban, valamint a televízióban és rádióban a román rezsim politikáját. Ezt követően szinte teljesen elszigetelték őt a külvilágtól; így külföldről telefonon gyakorlatilag ma már lehetetlen elérni. Fontosabb és jellemzőbb ugyanakkor, hogy a titkosrendőrség elsősorban egyházi elöljáróit igyekszik – nem kis sikerrel – megnyerni félreállításához.”

Szűts Pál a szeptember 21-i jelentésében arról is beszámolt, hogy a lelkész mellett erős a szolidaritás: „Többen is elmondták, hogy a gyülekezet elhatározta, megakadályozzák Tőkés László eltávolítását.” Egyik hívét, Újvárossy Ernő építészt feltehetően a román titkosszolgálat gyilkolta meg. Tőkés szeptember 12-én szerzett tudomást egyik legközelebbi segítőjének eltűnéséről. Újvárossy holttestét három nap múlva, a Temesvár környéki Vadászerdőben találták meg. Halálának körülményei tisztázatlanok: a halál oka hivatalosan gyógyszer túladagolás, de valószínűbb, hogy az építészt a Securitate „öngyilkolta meg”. Szeptember 23-án kilakoltatási per indult Tőkésék ellen, október 3-án pedig a városi rendőrség közölte vele, hogy nem hosszabbítják meg az ő és családja ideiglenes tartózkodási engedélyét. Emiatt a presbitérium levéllel fordult Papp Lászlóhoz, melyben közölték, hogy „a presbitérium, mint az egyházközség jogi képviselője rendelkezik a lelkészi lakással, s azt csak az általuk is elfogadott lelkésznek adják át, valamint nem egyeznek bele a püspök által akarataik ellenére kinevezett lelkész Temesvárra helyezésébe.”

*Szűcs Pál nagykövet jelentése Horn Gyula külügyminiszternek.
Bukarest, 1989. október 3. (részlet)*

172/2/Szt/1989.

Készítette: Dr. Boros Miklós

*Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig*

1989. október 1-én Temesvárott zsúfolt hallgatóság előtt tartotta meg prédikációját Tőkés László református lelkész. Az épületet minden oldalról „természetesen” a Securitate emberei figyelték. A prédikáció végeztével a „Hirdetem” szakaszban Tőkés megemlékezett Újvárossy Ernő munkájáról, mellyel a templom felújításában segédkezett, de egyéb célzást vagy utalást halála körülményeire nem tett. Közölte a hívekkel, hogy Papp püspök kezdeményezésére kilakoltatási eljárás indult ellene. (...)

Az ügynek végeredményben nyertese nem lesz. A kilakoltatási eljárás jogi úton való elrendelése, majd foganatosítása még egy darabig elhúzódhat, de jelenleg sem Tőkés a róla kialakult-kialakított kép védelmében, sem a püspök hatalmi helyzetéből fakadóan, nem hátrálhat meg. Végeredményben a nevető harmadik – az államhatalom jár majd jól.

*

Rudas Ernő attasé rejtjeltávirata. Bukarest, 1989. november 17. (részlet)

13777.

Érkezett: 89. 10. 17. 10:22

Szigorúan titkos!

Közvetlen Tőkés Lászlótól származó információ szerint október 14-én délelőtt a temesvári belvárosi református gyülekezet presbitériuma – távollétében – leváltotta lelkészi beosztásából. (...)

Vasárnap (15-én) 10⁰⁰ órakor Tőkés László fentiek ellenére a szószékre állt, amikor megkezdődött az istentisztelet. A hivatala és lakása elé rendelt két rendőr kivezénylése előtt, már több órával az istentisztelet kezdetét megelőzően felment a templomba. A szokástól eltérően nem a hangszerkíséret nélküli „dicséretet” követő zsoltár első és második versszaka között ment fel a szószékre, hanem azt megelőzően, abból a megfontolásból, hogy ne tudják megakadályozni búcsúbeszédét. Prédikációjában az egyházi ütemtervtől eltérően Pál Apostol közismert leveléből merített alapgondolatot. Úgy fejezte ki magát, hogy: megtartottam a hitemet, munkámat és futásomat elvégeztem. A 700 fős gyülekezetből többen zokogtak, szinte temetői hangulat uralkodott az istentiszteleten. Prédikációjában beszámolt a presbitérium döntésével kapcsolatos eseményekről, ugyanakkor kijelentette, hogy ügyében jogorvoslatért Nicolae Ceaușescu államelnök-pártfőtitkárhoz fog folyamodni. (...)

Az igehirdetés után a tömeg hangos közbekiáltásokkal igyekezett megakadályozni, hogy tudomására hozták Tőkés László leváltását. 15-én 16⁰⁰ órakor elmaradt a gyárvárosi imaházban a tervezett istentisztelet, mert Tőkés László már nem vállalta, a hozzá közelálló tanácsára döntött így. Ekkor még szabadlábban volt, de környezetében attól tartanak, hogy sor kerülhet letartóztatására is. (...)

*

A lelkész egyetlen menedéke a nyilvánosság volt. Miután a Temesvári Bíróság október 20-i ítéletével elfogadta a Nagyvárad Református Püspökség keresetét, és elrendelte Tőkés László kilakoltatását, ő a szó szoros értelmében ostromlott helyzetbe került a családjával együtt. Szerencsére szolidaritásban nem volt hiány. Ismert erdélyi személyiségek, magyarországi művészek, de még az utolsókat rúgó „szocialista” Magyarország országgyűlése is kiállt mellette. November 8-án Őszi István külügyminiszter-helyettes

bekérte Traian Pop nagykövetet és tiltakozó jegyzéket nyújtott át neki, és közölte, hogy tájékoztatást kérnek Tőkés és családja helyzetéről, valamint hogy tájékoztatják az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet országait. Pop azt állította, a külügyminisztérium fellépése „románellenes kampány” és „a román belügyekbe való beavatkozás”.

November 2-án brutális támadás érte a Tőkés-családot. Az állandó rendőri megfigyelés alatt álló épületben lévő lelkészlakás bejárati ajtaját betörve négy álarcos, késsel fölfegyverkezett személy rontott rájuk, pénzt követelve. A lelkész a dulakodásban megsebesült, a „rablók” elmenekültek. A támadásról Tőkés a következő vasárnapi istentiszteleten tájékoztatta híveit, és saját kezű feljegyzésben tájékoztatta a bukaresti magyar nagykövetséget.

November huszadikán a lelkészt beidéztek a gazdasági rendőrségre, ahol üzérkedéssel vádolták meg. Erről az újabb fejleményről a nagykövet november 27-én rejtjeltáviratban értesítette a külügyminisztériumot. Azt is közölte, hogy „a Tőkés körüli ellenőrzés továbbra is rendkívül erős...” Ugyanekkor jelentette Kis-Lukács István harmadéves teológus eltűnését is. A magyarnagykapusi fiatalember holttestét a buzăui vasútállomáson találták meg. Ezzel kapcsolatban Szűts Pál megjegyezte, hogy „az ügyben érdekeltek feltételezik, hogy élve vagy már holtan kilökték a vonatból...”. (Állítólag rablógyilkosság volt, ám sokan a Securitatét sejtik a dologban.) November 28-án folytatódott a kilakoltatási per, majd december 7-én kézbesítették a törvényszéki végzést arról, hogy nyolc napon belül el kell hagyniuk a szolgálati lakást. Ezenközben a lelkész és családja szinte teljesen izolált helyzetben, ostromállapotban élt. December 5-én sikerült kicsempésznie egy üzenetet a bukaresti magyar nagykövetségre, mely azonnal továbbította azt Budapestre.

*

Szűts Pál nagykövet rejtjeltávirata. Bukarest, 1989. december 5. (részlet)

14190.

Szigorúan titkos!

Érkezett: 89. 12. 05. 17:25

A mai napon egy magyar nemzetiségű temesvári mérnök útján az alábbi üzenetet kaptuk Tőkés László református lelkésztől. Az üzenet vékony selyempapírra volt írva. A szigorú rendőri ellenőrzést kijátszva, azt összetekerve golyóstollba rejtve juttatta el hozzánk.

„November 20. óta egyenruhás rendőrök őrzik éjjel-nappal a temesvári református templom épületét, illetve a lelkész lakást. Az épület kapuján belül, a lépcsőházban tartózkodnak, a templomban várakoznak vagy éppen az iroda ajtaját állják el. A bejövőket, még a polgári lakókat is igazoltatják és ellenőrzik, hogy mit visznek. Az egyházi irodát biztonsági okokból zárva tartjuk, csak csengetéssel engedjük be azokat, akik átjutnak az őrségen (pl. haláleset bejelentésekor). Cinikusan a legegyszerűbb gyülekezeti tagokat is alkalomadtán azzal gyanúsítják (pl. idős asszonyokat), hogy fegyver van náluk, s engem védenek ellenükben. (...) A hatósági terror legfőbb célja az elszigetelés valamint a gyülekezet tagjainak eltávolítása, hogy teljesen magunkra maradjunk. Közeli híveinket, barátainkat és támogatóinkat ezen felül munkahelyükön és a Szekuritátén is zaklatják, megtöltve nekik, hogy hozzánk, vagy a templomba jöjjenek. Legközelebbi munkatársainkat halálos fenyegetések kíséretében eltiltották az egyháztól. (...) családtagjaimmal sem tarthatok fenn kapcsolatot, rendre hazatoloncolják apámat, testvéreimet, sógoraimat a temesvári állomásról, vagy a kapunktól. Hónapok óta nem működik a telefonunk, leveleket nem kapok, postámat nem továbbítják, vagy közeli ismerőseink telefonját vagy teljesen kikapcsolják, vagy zavarják. (...)”

Az üzenet nyilvánosságra hozatalakor javasolom kiemelni, hogy a román hatósági intézkedések nem csak a református lelkész tevékenységét akadályozzák, hanem a hívők szabad vallásgyakorlását is. És mindezt az egyházi vezetés szolgalelkű asszisztenciája, mi több, mértéktelen behódolása és előzékeny segítségnyújtása mellett tehetik.

*

Mivel a végzés szerint legkésőbb december 15-én ki kellett, Tőkés tizedikén a szószékről fölhívta a gyülekezetet, hogy jelenjenek meg a kilakoltatás napján a helyszínen. Ami ezután

következett, az már azoknak az eseményeknek a kezdete, amiket jobb híján úgy címkézünk: a „román forradalom”.

December 15-én néhány száz fős magyar és román emberekből összeverődött tömeg jelent meg a református templom előtt. Ezt látva a város vezetői megígérték, hogy a kilakoltatás elmarad, mire ő fölszólította támogatóit, hogy térjenek haza. *„Eszem ágában sem volt forradalmat provokálni – állította később Tökés. – Nem is vihett rá a lelkem, hiszen nem kockáztathattam híveim épségét.”* De akkor már nem torpant meg a folyamat. *„Megrendülten láttuk, hogy a tömeg kezd összeverődni. (...) Mindenki a szenzáció ámulatával hozta a hírt, hogy mennyi román van kint, hogy mennyire együtt éreznek a románok a magyarokkal. Délután azonban már vészjóslóvá kezdett válni a hangulat. A tömeg kezdett ráérezni a maga súlyára és erejére. Új arcát mutatta a sokadalom. Ez már nem csupán a lelkipásztorukért aggódó, jó szándékú, békés hívek gyülekezetének, hanem egy kisebbfajta morajló tömegnek a vészt sejtető hangja volt.”* Éjszaka és másnap a lelkész tovább tárgyalt a városi hatóságokkal, ám az eleinte őt éltető tömeg hangulata megváltozott: az emberek diktatúraellenes jelszavakat kezdtek skandálni. Délutánra, estére nyilvánvalóvá vált: kitört a lázadás. A temesvári eseményekről az első napokban semmiféle hír sem szivárgott ki, a bukaresti magyar és nyugati nagykövetségek megbízható információhoz nem jutottak. A román hatóságok hírzárlatot rendeltek el, lezárták a határátkelőhelyeket.

Tökés Lászlót és családját végül hajnali négy óra körül, a templom ajtaját rájuk szakítva, véres erőszakkal hurcolták a Securitatéra, onnan pedig néhány óra múltán gépkocsival tovább észak felé, a távoli, eldugott pici faluba, Szilágymenyőbe. Hogy mi történt Temesváron, a Bánság fővárosában december 16. után, arról ellentmondásos hírek kaptak szárnyra. Utcai harcokról, pincékben halálra kínzottak százairól beszéltek sokan, de később a szemtanúk beszámolóit, amatőr filmek és fotók is tanúskodtak erről. Bukaresti információkból az is kiderült, hogy a „Conducător” és a román vezetés egy Magyarországról induló fegyveres támadás is vizionált. Aztán jöttek a hírek, hogy előbb Aradon és Brassóban, majd Moldva fővárosában, Jászvásáron is kitört a felkelés. December 20-án késő délután sorsdöntő hír jutott el a magyar diplomáciai képviselőre: *„Este, itteni idő szerint 17⁴⁵-kor értesítést kaptunk, hogy Temesváron a katonaság átállt, tömeggyűlés keretében alkudozás folyik a hatóságokkal.”* A következő nap Bukarestben is megmozdult a lakosság. Közben rémhírek terjedtek Románián, Erdélyen belül, melyek egy része természetesen Magyarországra is elérkezett. *„A diktátor menekül.”* *„Ceașescu bevette magát a Kárpátokban kiépített atombiztos erődjébe.”* *„A Vezér fia, Nicu Ceașescu temesvári titkos szekus pincéiben még mindig embereket kínoztat.”* *„Ágyúzzák Kolozsvárt.”* *„Szekusok mérgezik az ivóvíztározókat Szilágyban.”* *„Ceașescu és Elena helikopteren menekül Líbiába, Kínába. Már rég Kubában van.”* *„Szökésben lévő szekus tisztek útlevélért gyilkolnak külföldi állampolgárokat.”* Órák kérdése volt, Ceașescu bukott emberré legyen, s vele bukjon a rendszere – de ezt még senki, vagy nagyon kevesen tudták. Szűts Pál december 22 után Bukarestből igyekezett tájékoztatni Budapestet, de nem volt könnyű dolga, mert a Securitate dezinformációs részlege is kiválóan működött.

A diktátort – és sokak szerint nála is gonoszabb párját – 1989. december 25-én rögtönítélő bíróság halálra ítélte, s az ítéletet nyomban végre is hajtották.

De minket a Menyőben szigorúan házi őrizetben tartott Tökés sorsa érdekeljen inkább. *„Idegőrlő és félelmetes napok voltak, hiszen nem tudtuk, hogy mi történik az országban..”* A pszichológiai megfélemlítés különféle trükkjeit alkalmazták nála három nap három éjen át. Fenygették, hogy leviszik a pincébe, következik a kínzás. *„Ettől már össze lehetett volna roppanni. Nagyon nehéz szavakba önteni azt az érzést, amikor már csak karnyújtásnyira voltunk a kínzástól.”* Aztán december 22-én hajnalban a rabtartóik eltűntek, és magyar idő szerint déli tizenkettő, román idő szerint tizenhárom órakor, rögvest a harangszó után azt hallották a rádióban: Ceașescu menekül.

Szűts Pál talán épp ugyanazon a napon ezt írta a naplójába: „*Soha még nem volt ilyen jó alkalom az összefogásra. Beteljesedhet az, amire ideérkezésem óta várok.*” Hát nem teljesedett be. Szűts Pálnak is hamarosan rá kellett jönnie, hogy messze még az idő, amikor igazi megbékélésről beszélhetünk a két nép viszonylatában. A diktatúra több évtizedes agymosása nem múlt el nyomtalanul. Hogy mennyire nem, azt az 1990. márciusi marosvásárhelyi véres napok is bizonyították.